

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **HÁMORI NAGY ZSUZSANNA**
HÁROM „SZARMATA ODÜSSZEUSZ”
- **ÖZKAN BARDAKÇI**
HŰSÉG, HŰBÉRI FÜGGÉS ÉS EGYÉNI AMBÍCIÓK
- **MONOSTORI TIBOR**
ÁRVA APRÓDBÓL TESTŐRTISZT ÉS NÉMETALFÖLDI BIRTOKOS
- **MÉSZÁROS KÁLMÁN**
„EGY KIPRÓBÁLT HŰSÉGŰ ÉS TITOKTARTÓ IFJÚ”
- **SZÁSZ GÉZA**
EMIGRÁCIÓ, UTAZÁS, ÖNIGAZOLÁS
- **SZEMLE**
SEMSEY VIKTÓRIA, ORDASI ÁGNES, JEAN-CHARLES DAUMY,
CLÉMENT MONSEIGNE ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 3.

TARTALOM

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban (Tóth Ferenc)	331
<i>Tanulmányok</i>	
Hámori Nagy Zsuzsanna: Három „szarmata Odüsszeusz”. A Łaski fivérek Európa uralkodóinak szolgálatában	335
Özkan Bardakçı: Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók. Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló külhoni nemesek tipizálására	369
Monostori Tibor: Árva apródból testőrtiszt és németalföldi birtokos. Somogyi Márton karrierje a brüsszeli spanyol Habsburg-udvarban, 1594–1631	399
Mészáros Kálmán: „Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú.” Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa	411
Szász Géza: Emigráció, utazás, öngazolás. A francia nemesi emigráció diskurzusai a 18. században	431
<i>Szemtanú</i>	
Takács László: Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból. Francis Taaffe levelei	447
<i>Szemle</i>	
Thaly Kálmán híres műve franciául (Jean-Charles Daumy)	467
A nemesség és az eszmék vándorlása Európában a 17–19. században (Clément Monseigne)	470
Portugália és Brazília történelme az „Atlantisz-álmom” tükrében (Semsey Viktória)	473
Károk és károsultak – avagy Gabriele D’Annunzio fiumei vállalkozásának ára (Ordasi Ágnes)	477

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók

Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló
külhoni nemesek tipizálására

Szalézi Szent Ferenc temetési beszédében, amelyet Mercœur hercege és a tizenöt éves háborúban elesett katonák tiszteletére írt, megalkotta azt a hivatalos narratívát, amely a háborút a kereszténységet védelmező feddhetetlen vitézek történeteként mutatta be.¹ Ebben a narratívában a hangsúly a harcba indulók hitén, vallásos elkötelezettségén volt. Más beszámolók ugyanakkor árnyalják a Szalézi Szent Ferenc művének középpontjában álló, a hitéért harcoló nemes képét, és ellentmondásosabb, egyúttal emberibb portrét rajzolnak a katonáskodó nemesekről.² Igaz, néhány mondatban Szalézi Szent Ferenc is felvázolta a magyarországi hadi események – erősen idealizált – képét, egy olyan 16. század végi háborút, amely elsősorban egy hűbérúr szolgálatában végzett hadi szolgálat volt. Közelebbről is megvizsgálhatjuk azonban a tizenöt éves háború idején a Duna-völgyben harcolók helyzetét, valamint azt is, hogy hadba vonulásuknak milyen mozgatórugói voltak.³

II. Rudolf német-római császár azzal a kéréssel fordult testvéréhez, Habsburg Ernő főherceghez (1553–1595), Spanyol Németalföld főkormányzójához, hogy küldjön rátermett katonákat, akik egyaránt jó vezetők és jó stratégák. A császár egyik levelében olvasható azoknak a nemeseknek a neve, akik készek voltak harcba szállni Magyarországon.⁴ Testvére, aki tudott az 1596. év sorozatos katonai kudarcairól és a mezőkeresztesi csata tábornokainak rossz stratégiai döntéseiről, felhívta a császár figyelmét több olyan tisztre is, akiknek képességei közismertek voltak, és akik általános megbecsülésnek örvendtek.⁵ Javaslati nem meglepőek annak fényében, hogy már a tizenöt éves háború kezdetétől fogva számos európai katona szegődött el a Habsburg-ház szolgálatába, gyakorlati megfontolásokból éppúgy, mint meggyőződésből.⁶ A legnevezetesebbek közülük Karl von Mansfeld, Adolf von Schwarzenberg, Hermann Christoph von Russworm, Giorgo Basta, vagy éppen maga Mercœur hercege. Mindannyian arra törekedtek, hogy megvédjék családjukat, kultúrájukat, illetve politikai és katonai befolyásukat a Német-római

* A szerző az Université de Strasbourg Centre de Recherche Universitaire Lorrain d'Histoire kutatója.

1 François de Sales, 1602.

2 Sahin-Tóth, 1997; Poumarède, 2004; Bardakçi, 2021.

3 Dupront, 1997; Sahin-Tóth 1997; Poumarède, 2004; Chaline, 2009.

4 ÖStA KA AFA 1595/4/ad3g.

5 Hatvani, 1859. 86–87.

6 Wilson, 2009.

Birodalomban, amely előbb-utóbb kitüntette őket. Elköteleződésük, tetteik és szerepük még újabb kutatásra vár, mivel a francia történettudomány ez idáig mostohán bánt ezekkel a magas rangú tisztekkel és kevésbé ismert társaikkal, annak ellenére, hogy mindegyikük meghatározó szerepet játszott a magyarországi hadjáratot érintő birodalmi döntéshozatalban.

Munkám Laurent Bourquin a királyság szolgálatába szegődő champagne-i nemességgel foglalkozó tanulmánya irányvonalát követi.⁷ Az említett nemsek nem vettek részt a király által kezdeményezett mindegyik távoli katonai hadjáratban, a saját vidékük, javaik és földjeik védelmében azonban minden esetben fegyvert fogtak, és ezzel a korona érdekeit is szolgálták. A szolgálat fejében megfelelő anyagi és erkölcsi jutalmazást vártak el. Valószínűnek tűnik, hogy hasonló elképzelések jellemezték azokat a lotaringiai, vallon vagy francia tiszteket is, akik a Habsburg-ház mellett szálltak síkra Magyarországon. Ezek a katonák a császár szolgálatába álltak, és szolgálataikat olyan egyéni és kollektív kapocsként értelmezték, amely a hűbéreseket az önatadás és az ezért nyújtott ellenszolgáltatások rendszerében köti a hűbérúrhoz.⁸

A császári lobogó alatt szolgálók gyakorlati hasznot várva, konkrét elvárásokkal és a siker reményében köteleződtek el a Habsburgok ügye mellett. Döntésük létfontosságú volt, mivel az erődítményépítés újításainak köszönhetően a Porta fölénye egyre nyomasztóbbá vált az osztrák–oszmán határvidékeken.⁹ A mohácsi csatát és a török magyarországi térfoglalását követően az 1568-ban megkötött drinápolyi béke rögzítette az új osztrák–török határokat.¹⁰ A tizenöt éves háborúval – vagy ahogyan a nemzetközi historiográfiában hívják, a hosszú háborúval (1593–1606) – a magyar mágnások és a prágai hatalom az elvesztett területek visszaszerzésére törekedtek. Ez az összecsapás egyúttal magával hozta, hogy a magyar nemesség és II. Rudolf új hatalmi viszonyokat alakított ki Magyarországon.¹¹

A határterület ráadásul a Habsburg, a magyar és az európai hatalmak érdeklődésének középpontjában állt.¹² A Habsburgokat szolgáló tisztek több különböző államból és régióból (Lotaringia, Vallónia és Franciaország) verbuválódtak. Közös bennük, hogy (önkéntes) száműzetésüket Magyarország mocsaras csatamezőin töltötték – néhányan személyes ambícióiktól hajtva, míg mások származási országuk érdekében jártak el. Fizikai közelségük a Habsburg uralkodói központhoz lehetővé tette ezeknek a tiszteknek, hogy befolyást gyakoroljanak az udvari döntések meghozatalára, különösen azokéra, amelyek a kereszténység és az oszmánok között húzódó *limest* érintették. A zsoldosok némelyikét erőszakosnak írták le, például Caroline Finkel vagy Sahin-Tóth Péter.¹³ Géraud Poumarède a „török háborúk” egyes szereplőinek katonai profilját elemezve olyan karrierkatonákról beszélt, akik

7 Bourquin, 1994; Constant, 2004.

8 Lásd erről újabban: Foa–Gellard–Haan, 2023.

9 Pálffy, 2000; Hegyi, 2007; Hegyi, 2018.

10 A mohácsi csatáról lásd: Emecen, 2007; B. Szabó–Tóth, 2009. A drinápolyi békéről lásd: Ágoston, 2003.

11 Finkel, 1988; Niederkorn, 1993; Sahin-Tóth, 1997; Tóth, 2000.

12 Evans, 1973.

13 Finkel, 1992. Vö. Sahin-Tóth, 1994.

ritkán vettek részt a tényleges ütközetekben,¹⁴ ezért elkötelezettségük és valódi háborús bevetettségük megkérdőjeleződött.

Ebben a tanulmányban a II. Rudolf magyarországi háborújában szolgáló európai tisztek egyéni és kollektív pályáját követem nyomon az 1593–1606 között kelt, a végeken alkalmazott katonák neveit tartalmazó szerződésekre (*Bestallungen*) építve, illetve franciaországi és ausztriai levéltári anyagok feldolgozásával. Különböző francia, vallon, lotaringiai, itáliai nemesekről van szó, akik mind a Habsburgok szolgálatába szegődtek a háború során. Céлом, hogy megragadjam motivációikat és karrierépítési stratégiáikat, továbbá hogy pontosabb képet nyújtsak az uralkodó magyarországi politikájáról, aki ugyanis azért is alkalmazta ezeket az olykor nem teljesen megbízhatónak látszó férfiakat, hogy jelenlétükkel és tetteikkel megerősítsék hatalmát a magyar végeken.

Hosszan szolgáló hadvezérek

Az a tény, hogy az udvar már a magyarországi hadjárat kezdetétől fogva fogadott fel külföldi tiszteket, korántsem magától értetődő, inkább a Német-római Birodalom újabb birodalmi politikájába illeszkedik.¹⁵ A Habsburg-udvar úgy döntött, hogy mind háborús, mind békeidőkben fegyverben tartja azokat a nagy létszámú gyalogos seregeket, amelyek az esetleges oszmán visszahódítási kísérletektől védtek a magyarországi végvidékeket. Ebben a keretben a szolgálatba szegődő nemesek döntéseiben a személyes motivációk mellett az uralkodó és még inkább a különböző hadvezérek szándékai is szerepet játszottak.

A birodalmi seregek vezetésének dicsősége

A Habsburg-udvar a 16. század második felében – még azelőtt, hogy az Ausztriai-ház és a Fényes Porta közötti újbóli ellenségeskedés megkezdődött volna – 17–27 ezer főt rendelt végvidéki helyőrségi szolgálatra (*1. táblázat*).¹⁶ A csapatok készenlétben tartása a végeken azt a célt szolgálta, hogy a megtartott városok és földjeik biztonságban legyenek egy esetleges oszmán betörés esetén.

1. táblázat. A végvárak száma és a bennük szolgáló katonaság létszáma a 16. század második felében

Év	Végvár (db)	Katonaság létszáma (fő)
1556	kb. 80	16 982
1572	128	19 861
1576	123	27 013
1582	118	21 148
1593	171	27 493

¹⁴ Poumarède, 2004.

¹⁵ Pálffy, 2000.

¹⁶ Pálffy, 2003. 24.

Az ellenségeskedés kiújulása következtében a Német-római Birodalom kénytelen volt újabb csapatokat toborozni, hogy feltöltse és készenlébe helyezze a végvárat. A Habsburg-udvar tekintélyes mennyiségben alkalmazott a Német-római Birodalom területéről származó tapasztalt katonákat.¹⁷ Ezzel párhuzamosan a magyar főnemesség is részt vállalt a háborús erőfeszítésekből, amikor hajdúkat toborzott, akik a rohamok alkalmával nélkülözhetetlenek voltak a hadsereg számára.¹⁸ A császár emellett a haderő megnövelése érdekében az európai uralkodók, valamint „háborús vállalkozók” segítségét is kérte. Utóbbiak feladata az volt, hogy főként a Habsburg-területeken túlról fogadjanak fel zsoldosokat. Hogy ezt megtehesék, II. Rudolf embereinek a helyi hatalmak engedélyére, sőt, hozzájárulására volt szüksége. A Habsburg-ház leginkább a tőle függő vagy vazallus államokban igyekezett nagy számban katonákat verbuválni, például a Savoyai Hercegségben vagy egyes itáliai királyságokban.¹⁹ A császár toborzói eljutottak Lotaringiába, a Rajna-vidékre és Németalföldre is.²⁰ Gyakorlati okokból legelőször a végvidékeken láttak munkához, ahol könnyebb volt önkéntesekre lelteni, és ahol a Habsburgokkal szövetséges fejedelmek támogatására szólító felhívások még ismertek voltak a lakosság körében. Így a császárnak nyújtott szolgálat helyi, regionális jelentőséget is kapott, ami hozzájárult a háborús erőfeszítések fokozásához.

A mobilizáció Karl von Mansfeld kinevezésével kezdődött meg, majd testvére, II. Peter Ernst von Mansfeld, Adolf von Schwarzenberg, Hermann von Russworm, Jean T'Serclaes és La Motte ezredes is szolgálatba lépett. Karl von Mansfeld a birodalom iránti hűségét hangsúlyozta.²¹ Mansfeldet II. Rudolf emelte hercegi rangra, és a vele ápolt szoros kapcsolat mellett remekül ki tudta használni azokat a kötelékeket is, amelyek II. Fülöp spanyol királyhoz fűzték.²² Ahogy Spanyol Németalföld számos nemese, a Habsburgokhoz való csatlakozástól ő is gyors előmenetelt, bevételi lehetőségeket és társadalmi megbecsültséget remélt. A magyarországi hadjárat lehetőséget nyújtott neki, hogy újraélessze, fenntartsa, sőt, magasabb szintre emelje ősi nemesi családja katonai hagyományait.²³

Karl von Mansfeldet Alexander von Velin egyik jelentése a háború művészetében jártas katonaként jellemzi, aki képes lehet kiűzni a törököt Magyarországról.²⁴ Hogy ezt valóban megtehesse, a tisztnak tapasztalt katonákra, egyúttal hithű

17 ÖStA MEA Reichstagakten (RA), fasc. 57, fol. 88v–100v.; ÖStA KA Bestellungen (Best.), 464/1593.

18 Czigány, 2004.

19 Pálffy Géza szerint ez volt az első olyan modern háború Magyarország történetében, amelyet főleg idegen hadak vívtak: Pálffy, 2009. 366. Vö. Brancucci, 1982. 193–203.; Niederkorn, 1993. 70–102.

20 A lotaringiaiakra vonatkozólag lásd: ÖStA KA AFA Karton 38, 1597/7/ad9.; BNF Ms. Fr. 7128, fol. 4.; ÖStA KA Prot-Wien, Band 200, 1598, Exp., fol. 609. A németalföldi csapatokról lásd: HHStA Belgische Korrespondenz, Karton 7, Konv. 3, fol. 45. Vö. Sahin-Tóth, 1997. 287–436.

21 ÖStA KA AFA 1595/4/3.; ÖStA KA Best. 614/1598.

22 Krüssmann, 2010. 27–30.

23 Jankowski, 2005.

24 ÖStA KA AFA 1595/4/3.

katolikusokra volt szüksége.²⁵ Mansfeld vállalta, hogy felfogad II. Rudolfnak tizenkét vértesszázadot, tizenhárom lovasszázadot és hatezer gyalogost.²⁶

Mátyás főherceg Szolnok felé indult,²⁷ Mansfeld pedig egyesítette a vallon csapatokat a birodalmi seregekkel, és az Esztergom visszafoglalásáért vívott csatát vezette 1595-ben.²⁸ Jacques de Thou beszámolója szerint Karl von Mansfeld kitűnt zsenialitásával, és nagyszerű hadvezéri képességeiről hamar tudomást szereztek a birodalmi seregben. Az esztergomi ütközet előtt „a sereg minden egységéhez elment, hogy lelkesítse a katonákat”, és „ékszólásának párja nem akadt”.²⁹ A Szinán-paszazádé Mehmed fővezérrel való összecsapás során Mansfeld eredményesen hangolta össze a saját csapatai mozgását a Pálffy György vezette egységeivel és Achicourt bárójának flamand csapataival. Mansfeld katonái Jacques de Thou beszámolója szerint kiemelkedtek a hadviselő felek közül.³⁰ A csatában való részvétel a vallon harcosok sajátos identitásának forrása lett, míg parancsnokuk megkülönböztetett, még annál is nagyobb figyelemnek örvendhetett, ami amúgy is megillette a császár nevében egy nemzetközi összetételű hadsereg irányító hadvezért.

Hadvezérek Lotaringiából is érkeztek. 1596 áprilisában báró Georges Bayer de Boppart a már 1593 óta a birodalom határainak védelmén munkálkodó II. Rudolfhoz és udvarához fordult. Őt is toborzással bízták meg: a *Bestallung* szerint³¹ ezer nehézfegyverzetű lovast és kétezer lotaringiai és francia gyalogost állított ki, így végül egy háromezer fős „francia regiment” élén állt. Boppart csapatainak *Rittmeistere* [lovaskapitánya], Jean de Pouilly, Hugne ura köteleles volt továbbá ötszáz lotaringiai lovast kiállítani.³² Egy 1597. július 2-án, Nancyban kelt adóslevél szerint Boppart „őfelsége a császár szolgálatában álló” gyalogsági és lovassági „ezredes”.³³ Sikerült a különösen veszélyes ellenfélnek ígérkező törökökkel szemben a lehető legtöbb katonát maga mellé rendelnie a hosszú és fáradságos hadműveletek idejére. Jacques de Bongars, IV. Henrik birodalmi követe 1597-ben számolt be a lotaringiai báró katonaállítási nehézségeiről, illetve még inkább arról, hogy a katonák között közönséges bűnözők is megjelentek, akiknek egyetlen céljuk Franciaország elhagyása és a büntetés elkerülése volt.³⁴ A felmerülő nehézségek ellenére a báró csapataival 1597-ben részt vett Pápa visszafoglalásában, valamint Győr ostromában is. A „francia regiment” hamar mindössze két egységre olvadt, 1598 tavaszán azonban új felkelőkkel egészült ki,³⁵ II. Rudolf pedig bizalmáról biztosította a lotaringiai bárót.

25 Uo.

26 ÖStA KA AFA 1595/4/3b. Vö. Heischmann, 1925. 205.

27 Hegyi, 1995. 82–91.; Bagi, 2001.

28 Tóth, 2000. 168–176.

29 Thou, 1737. 678.

30 Uo. 674.

31 ÖStA KA AFA 1596/4/13.

32 „Maximilianus pro verordnung bey des Von Papart Compagnien Rittmaister, dass Er sich strachs mit seinen Reitern ins leger begeben.” ÖStA KA Prot-Wien, Band 198 (1597), Exp., fol. 580.

33 *Chartes*, 1877. 626.

34 Bongars, 1695. 571.

35 ÖStA KA Prot-Wien, Band 198 (1597), Exp., fol. 338.

Az 1598-ban kelt *Bestallunghoz* csatolt jegyzőkönyv szerint császári tisztviselők közreműködésével jött létre a megegyezés, amely tartalmazza az új szerződés feltételeit, a megbízatás anyagi vonatkozásait.³⁶ Az egyezségből megismerhető, hogy a szolgálatot vállalók mit vártak el az uralkodótól, jelesen feljebb jutást a katonai ranglétrán, illetve különböző kitüntetésekkel. Boppart Buda 1598. évi ostroma során életét vesztette, serege azonban két lotaringiai előkelő – előbb Vaubecourt bárója, majd Jean de Pouilly – vezetése alatt megmaradt az uralkodó szolgálatában.

Rajtuk kívül még egy lotaringiai származású tiszt állt be II. Rudolf katonái közé, aki, miután Mansfeld és Schwarzenberg is elhunyt, újból alkalmas személyt keresett seregei élére. Több név is felmerült, köztük Philippe-Emmanuel de Mercœuré, aki – miután vereséget szenvedett IV. Henrik francia királytól – lotaringiai és spanyol segítséget kért ahhoz, hogy részt vehessen a magyarországi törökellenes harcokban a Német-római Birodalom kötelékében. A birodalmi szolgálat ideális megoldásnak tűnt a herceg tekintélyének fenntartására: egyrészt, mert a császár továbbra is a kereszténység első számú uralkodójának számított, másrészt, mert a *Republica christiana* védelme a legnemesebb feladat volt, amelyre csak egy főúr vállalkozhatott.³⁷

Újabb dicsőség: Erdély védelme

A hadsereg többnemzetiségű összetétele a háború olyan kulcsfiguráin múlott, mint amilyen Giorgio Basta is volt. Mivel Franciaországban és Németalföldön Alessandro Farnesének szolgált egészen annak 1592-ben bekövetkezett haláláig, Basta ígéretes németalföldi karriert adott fel, amikor 1597. április 29-én más itáliai tisztekkel együtt II. Rudolf szolgálatába lépett, és csakhamar a császári seregek fővezérének a helyettese lett (*General Obrist-Feldmarschall-Leutnant*). Már ugyanebben az évben több magyarországi hadműveletben is részt vett.³⁸ A tapasztalt hadvezért az uralkodó is igyekezett megtartani seregében. A császár egy évvel később a könnyűlovaság tábornokává léptette elő (*General über die geringe Reiterei*), és engedélyezte neki, hogy Németalföldre utazzon.³⁹ Basta a birodalomba való visszaérkezése után értesült arról, hogy időközben Adolf Schwarzenberget nevezték ki a birodalmi seregek fővezérének. Basta sérelmezte ezt a fejleményt, és visszautasította, hogy Schwarzenberg szolgálatába álljon, így más, kulcsfontosságú pozícióba helyezték: *General Obrist-Zeugmeister* lett, vagyis a tüzérségért és a hadsereg hadianyag-ellátásáért felelős főhadszertárnokká nevezték ki.⁴⁰

Basta 1598 augusztusában Miksa főherceg seregének tábornoka lett,⁴¹ és ebben a beosztásban csapott össze a Szaturdzsi Mehmed pasa vezette törökökkel Váradon (1598. szeptember 29. – november 3.).⁴² 1598. február 25-től kezdve ka-

36 ÖStA KA Best. 576, fol. 718.

37 Bardakçı, 2022.

38 Benda, 1983.; Tóth, 2000. 265–283.

39 ÖStA KA HKR Protokolle (Pr.) Registratur Band 199, fol. 12.

40 ÖStA KA HKR Pr. Expedit, Band 200, fol. 13. no. 75.

41 ÖStA KA AFA 1598. augusztus 13.

42 ÖStA KA AFA 1598. május 5. Vö. Emecen, 1997.

tonai előmenetele szorosan kötődött Felső-Magyarországhoz és Erdélyhez, mivel Felső-Magyarország megbízott katonai vezetőjének (*Verwalter des Feldoberstammes in Oberungarn*), vagyis kassai főkapitánynak nevezték ki.⁴³ Basta az erdélyi bonyodalmak közepében találta magát, 1599-ben ugyanis Báthory Zsigmond fejedelem unokatestvérét, Báthory András bíborost jelölte ki utódjául,⁴⁴ II. Rudolf ugyanakkor azt az utasítást adta Bastának és Vitéz Mihály havasalföldi fejedelemnek, aki fellázadt a Fényes Porta ellen, hogy döntsék meg a bíboros-fejedelem uralmát, aki viszont szövetségre lépett a törökkel. Basta a konfliktus kirobbanásától kezdve sem anyagi támogatást, sem katonákat nem kapott, így Vitéz Mihályra hagyta Báthory András erőinek megtámadását, aki Sellenberknél le is győzte azokat.⁴⁵

Basta Prágába küldött, Vitéz Mihály erdélyi szerepvállalásáról szóló jelentései szerint ez a győzelem aggasztotta a tábornokot.⁴⁶ Levelei meggyőzték II. Rudolfot arról, hogy Vitéz Mihály túl veszélyessé vált, és le kell számolni vele. Basta ehhez Csáky István támogatását is megnyerte, aki az erdélyi nemesek seregének feje volt. Rá és ütőképes zsoldosegységeire támaszkodva Basta behatolt Erdélybe és Miriszlónál legyőzte a havasalföldi sereget.⁴⁷ A győzelem ellenére a feszültségek tovább fokozódtak, mivel sem Bastának, sem az Udvari Haditanácsnak (*Hofkriegsrat*) nem volt elegendő befolyása ahhoz, hogy megnyugtatóan rendezzék a trónutódlás kérdését Erdélyben. Basta úgy látta, hogy három érdekcsoport formálódott a térségben, amelyek ellenálltak a havasalföldi vajdának, de nem értettek egyet az Erdély jövőjét érintő kérdésekben. Basta ráadásul kénytelen volt szélnek eresztetni zoldosait, mivel nem tudta őket tovább fizetni. Az erdélyi országgyűlés mindeközben Vitéz Mihály és a Porta bosszújától tartott, és újra az elfogadható kompromisszumnak tekintett Báthory Zsigmondot választotta fejedelemmé. 1601 elején Kolozsváron összeült az országgyűlés, és beiktatta jelöltjét, miközben Basta a fejedelemség teljhatalmú gubernátora lett (*Gubernator in Siebenbürgen*). Az erőviszonyok ekkor Báthorynak kedveztek: Basta kénytelen volt elhagyni Erdélyt.⁴⁸

II. Rudolf azonban nem nyugodott bele Erdély elvesztésébe, noha az jogilag ekkor az Oszmán Birodalomhoz tartozott. Az uralkodó a menekültként Prágában tartózkodó Vitéz Mihályhoz fordult, és százezer rajnai forintot adott át neki azzal a megbízással, hogy toborozzon új csapatokat, és azokkal csatlakozzon Bastához, amit a vajda, 8000 katonájával egyetemben, meg is tett. Az egyesült seregek 1601. július 24-én rohanták le Erdélyt, és augusztus 3-án Goroszlónál döntő vereséget mértek Báthory seregeire. A diadalt követően, augusztus 19-én Basta – azzal az ürüggyel, hogy Vitéz Mihály katonái fosztogatnak, ő maga pedig áruló – megölette a vajdát Tordán.⁴⁹ Basta azáltal, hogy sikeresen kezébe vette a fejede-

43 ÖStA KA AFA 1599. szeptember 2. Vö. Benda, 1983. 667.

44 Horn, 2002.

45 Meurer, 1600; Hatvani, 1859. 135.; Benda, 1993. 80.; Tóth, 2000. 388–399.; Horn, 2002. 220–228.

46 Meurer, 1600. 59.

47 Benda, 1983. 671.; Tóth, 2000. 400–409.

48 Papp, 2003. 109–113.; Kruppa, 2009. 88.

49 Benda, 1983. 672–673.; Benda, 1993. 90–98.

lemséget, nemcsak hadvezéri képességeiről, de a császár iránti hűségéről is tanúbizonyságot tett.

Báthory Zsigmond ugyanakkor nem kívánta harc nélkül átadni a hatalmat, és összegyűjtötte híveit, valamint a Porta segítségét kérte. Az újabb támadás elől Basta Felső-Magyarországra húzódott vissza, hogy rendezze sorait. 1601 végén azután egyenként vette be Erdély fontos erődtímenyeit (Gyalut, Nagyalmászt, Bethlenvárat és Besztercét), és ezzel Báthoryt lengyelországi száműzetésbe kényszerítette.⁵⁰ Báthory hívei – köztük Székely Mózes – a török erők segítségével még megpróbálták legyőzni Bastát 1602–1603-ban,⁵¹ de utóbbi az új havasalföldi fejedelem, Radu Șerban támogatásával döntő győzelmet aratott Székely csapatai felett Brassónál, 1603. július 17-én.⁵² A győzelem következtében Basta II. Rudolf elképzelései szerint vehette újra kezébe Erdély irányítását,⁵³ ő maga pedig Erdély császárhű vezetőjeként lépett fel, amiért megkapta a jutalmát.⁵⁴ Hozzá hasonlóan a többi olyan tiszt is magas tisztségekhez jutott a „török háborúban”, akiknek személyes érdekei egy ponton egybeestek az uralkodó szándékával.

„Kardcsörtetők” vagy kalandorok: a különleges profilú tisztek

Karl von Mansfeld, Boppart báró, Mercœur hercege vagy Basta részvétele a tizenöt éves háborúban nem a toborzás szeszélyének köszönhető véletlen volt. Ez a négy férfi több évtizede közismert hadvezér volt, akik – kényszerűségből vagy önös érdekből – elhagyták szülőföldjüket. A legnagyobb katonai múltra Mansfeld tekinthetett vissza, aki a franciaországi és a németalföldi vallásháborúk veteránja volt. Húszévesen apjánál, Peter Ernst Mansfeldnél⁵⁵ szolgált mint lovassági hadnagy, és részt vett a kölni háborúban is, amely a II. Fülöp elleni németalföldi szabadságharc, illetve a franciaországi vallásháborúk nyomán a Német-római Birodalomban is felszított vallási feszültségek következménye volt.⁵⁶ Egyesztendei szolgálat után, 1567-ben Karl von Mansfeld elhagyta Németalföldet, hogy IX. Károly, illetve III. Henrik lobogója alatt szolgáljon, és tanúbizonyságot tett mind hadvezéri, mind államférfiúi kvalitásairól. Egy évtizedet töltött liliosom zászlók alatt, majd újból birodalmi területre, II. Fülöp spanyol király szolgálatába szegődött. Minden bizonnyal ebben az időszakban tett szert kellő jártasságra a városstromok művészetében, amit aztán a magyarországi hadjáratban kamatoztatott.⁵⁷ Amikor Karl von Mansfeld meghívást kapott, hogy csatlakozzon a birodalmi seregekhez, magával vitte a németalföldi háborúban vele együtt harcoló nemeseket is.

50 Benda, 1983. 675–676.

51 Újváry, 1984. 81.; Tóth, 2000. 410–417.

52 Fallenbüchl, 1994. 85.

53 Veress, 1914.

54 Fallenbüchl, 1994. 85.

55 Mansfeld életéről lásd: Sparnagelli, 1605; Schannat, 1707; Massarette, 1930; Martens, 2007.

56 Hennes, 1878.

57 Kelenik, 1990. 87.

Georges Bayer de Boppart báró elsősorban III. Károly lotaringiai herceg hadvezére volt a franciaországi vallásháborúk során.⁵⁸ A herceg, akárcsak számos más lotaringiai nemes, szoros kapcsolatokat ápolt a német területekkel.⁵⁹ Boppart Badeni (Szerencsés) Eduárd (1565–1600) mellett kívánt harcolni, de törekvését IV. Henrik közbeavatkozása megakadályozta. Mivel maga is határvidékről származó nemes volt, magától értetődően fordult a törökkel háborúzó II. Rudolffhoz és udvarához. 1596-ban kelt *Bestallungja* nem árul el részleteket arról, hogy Boppart milyen tárgyalásokat folytatott a prágai udvarral, de kiolvasható belőle a magyarországi törökellenes háborúba elszegődő lotaringiaiak száma.

Mercœur hercegének csatlakozása a birodalmi sereghez egészen más eset, és a kortársak között is nagy feltűnést keltett. Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercœur hercege birodalmi herceg és a Guise-család rokona volt. Kivételes pályát futott be annak köszönhetően, hogy féltestvére, Louise de Vaudémont III. Henrikkel kötött házasságot 1575-ben. A herceg a francia király kegyence lett,⁶⁰ és királyi közvetítéssel egy gazdag breton örökösöt, Penthievre hercegségének úrnőjét, Luxemburgi Máriát vette feleségül. 1582-ben, Montpensier hercegének halálát követően Bretagne kormányzója lett. Mercœur hercegének azonban a Katolikus Ligához való csatlakozása, illetve a IV. Henrikkel szembeni kitartó ellenállása miatt végül le kellett mondania bretagne-i álmairól, a tartományt ugyanis a király törvénytelen fiának, César de Vendôme-nak kényszerült átadni. Látszólag önkéntes távozásáért cserébe tekintélyes anyagi kompenzációt kapott – amit azonban még megfelelő kontextusba kell helyezni.⁶¹

Különösen sokatmondó, hogy nem kapott viszont semmilyen más címet vagy megbízatást, ami szintén arra ösztönözhetette, hogy a magyarországi hadszíntérre távozzon. Abban a néhány levélben, melyeket II. Fülöp spanyol királynak, illetve Aumale hercegének írt, Mercœur úgy szól a IV. Henrikkel kötött megállapodásról, mint egy őt és a rendjét ért támadásról. Kettős, francia és lotaringiai kötődése lehetővé tette számára, hogy a birodalmi seregekben a török ellen harcoljon. Csatlakozása megerősítette, hogy elköteleződött a „szent háború” ügye mellett, ami segített megtépázott politikai és katonai hírneve helyreállításában, ahogyan az számos más breton és lotaringiai nemes esetében történt, akik csalódtak IV. Henrik politikájában.⁶² Mercœur szolgálata és részvétele a magyarországi hadműveletekben felkeltette a Porta gyanakvását francia szövetségese iránt, IV. Henrik viszont igyekezett mindent megtenni, hogy a szultánnal kötött szövetsége ne sérüljön.⁶³

Giorgio Basta karrierje szép példája a Habsburg-dinasztia univerzalizmusának. A hadvezér, mint sokan mások Európa minden részéről, arra fordította erőit és tehetségét, hogy védelmezze a birodalmat és a katolikus hitet. Keresve sem találhatnánk európaibb pályafutást, mint éppen Bastáét, aki 1544-ben a montferratói

58 Cuillère, 1991. 7–32.

59 Motta, 2012. 66.

60 Le Roux, 2009.

61 BNF Ms. fr. 3579, fol. 114–166.

62 Pacault, 1999; Motta, 2012.

63 BNF Ms. fr. 7129, fol. 3, 33, 53.

dinasztia leszármazottjaként született egy albán (esetleg görög vagy pontosabban moreai) származású, katolikus nemes apától, Demetrio Bastától, aki a törökök elől menekülve Itáliában telepedett le. Miután Piemontban a spanyol sereg kötelékében könnyűlovasként védte az itáliai végeket 1542-ben a francia királlyal szemben, kiemelkedő hadi tehetségét felismerve Németalföldre küldték fiaival, Niccolòval és Giorgióval együtt, ahol beálltak Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel, Alba hercege seregébe, és ismét kitüntették magukat. Demetrio Basta halála után Niccolò lépett a helyébe, és Giorgio lett a helyettese.

Giorgio Basta végigjárta a hadsereg számárlétráját olyan híres hadseregparancsnokok alatt, mint Alessandro Farnese vagy Karl von Mansfeld. Hadtudományi munkájában, az *Il governo della cavalleriában* előszeretettel hangsúlyozza, hogy a hadi pályáját egyszerű közkatonaként kezdte.⁶⁴ Németalföldön és Franciaországban elért sikereinek köszönhetően különböző kitüntetésekkel és bárói címet kapott a spanyol királytól 1596-ban. Ekkor, úgy tűnik, karrierje csúcsán állt: a spanyol korona neki ajándékozta a flandriai Sult birtokát és a németalföldi Gelderland tartomány kormányzói címét. Időközben II. Rudolf is hívta, hogy vegyen részt a magyarországi hadműveletekben. Minden bizonnyal a földrajzi közelség, a hűség, a Habsburgokkal fennálló függő viszony és a vallásos motívumok azok a tényezők, amelyek arra ösztönözték Bastát, hogy fogadja el a meghívást, és szálljon harcba az Ausztriai-ház oldalán.

A bemutatott – németalföldi, lotaringiai vagy bretagne-i – hadvezérek többsége esetében a birodalmi szolgálat valamilyen gyakorlati haszonnal is járt. Lehetővé tette a katonai előmenetelt, a dicsőség és ezáltal a főnemesi rend elismerésének kivívását, a társadalmi emelkedést. Annak ellenére, hogy mindezekért a magyarországi hadszíntéren küzdöttek, ezek a tisztek a szülőföldjükkel is megőrizték a kapcsolatot. II. Rudolf magyarországi politikájában igyekezett pragmatikus és racionális maradni, és ennek keretében az 1593 óta elfoglalt magyarországi hadállásokat tapasztalt katonákra bízta, akik képesek voltak zsoldosok sokaságát magukkal vinni, valamint bekapcsolódni a helyi történésekbe.

Érdekelt felek

A különböző parancsnokokat és embereiket már a konfliktus kirobbanásától kezdve, majd a tizenöt éves háború során folyamatosan bevetették a császár szolgálatában és az Ausztriai-ház érdekeinek védelmében a Porta ellen. Ebből következően szükség volt az állomány folyamatos újjászervezésére, elsősorban a különböző régiók szerint toborzott katonák szolgálatba állításával.

64 Basta, 1614.

Külhoni parancsnokok és közkatonák, a Német-római Birodalom hadereje

A háború előrehaladtával a már a fronton harcoló egységekhez időről időre erősítés érkezett. Feltehetjük a kérdést, hogy miért volt szükség a külhoni katonák tömeges felfogadására akkor, amikor a Német-római Birodalom maga is rendelkezett nagyszámú zsoldossal. A 16. század végén még nem ütközött nehézségekbe a toborzás a reguláris hadseregbe vagy a zsoldos századokba, mivel folyamatosan szép számban rendelkezésre álltak alkalmazást kereső férfiak. II. Rudolf mégis a katonáskodók nemzetközi piacáról válogatott, hogy a lehető legolcsóbban jusson zsoldosokhoz, őket ugyanis csupán a szerződésükben megállapított összeg erejéig, és csak egy-egy hadjárat idejére kellett fizetnie.⁶⁵ Amíg az államkincstár helyzete engedte, a birodalom élt a nemzetközi piac lehetőségeivel, hogy így is csökkentse háborús kiadásait. Az Udvari Haditanács arra kérte a kiszemelt tiszteket, hogy a lehető legnagyobb létszámú csapattal lépjenek a birodalmi sereg kötelékébe. Így tett Karl von Mansfeld 1594-ben és Boppart báró 1596-ban, mindketten tekintélyes létszámban vezényeltek katonákat a harcmezőre.⁶⁶ 1595-ben Gabelmann udvari tanácsos egy támadás haditervével, a *Vom Prozess des gegenwartigen Veldtzuges* című munkával állt elő, amelyben hangsúlyozta, hogy sikerre csakis megfelelő létszámú sereggel van remény. A vallonok, franciák vagy itáliai alkalmazása ellensúlyozhatta az újoncok kései vagy nem kellő mértékű toborzását. Az első ilyen külföldről érkező kiegészítő sereg Karl von Mansfeldé volt.⁶⁷

A háborús helyzet hullámzásaival és a tél beálltával a *Hofkriegsrat* a kiadások csökkentése érdekében tömegesen bocsátott el katonákat az állományból. Prágában a Magyarországon szolgálók rugalmasságában is bíztak. Nicolaus Gabelmann ugyanakkor amellet érvelt, hogy a II. Rudolf szolgálatában álló nemeseket meg kell tartani, illetve ügyelni kell arra is, hogy a hirtelen elbocsátások ne vezessenek lázadáshoz, mert az igen sokat ártana a háború ügyének is. Néhány egység létszámát csökkentették, a télen is fenntartott egységeket (*Winterkriegsvolk*)⁶⁸ Felső-Magyarországra vonták vissza. Ezzel a megoldással egyszerre sikerült megtartani a tapasztalt parancsnokokat és csökkenteni Prága kiadásait.

Az udvarban mások is osztották Gabelmann véleményét. Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmester Mátyás főhercegnek küldött, 1599. augusztus 23-án kelt levelében csodálatát fejezte ki a vallon és francia gyalogság harcmezőn mutatott képességeit és fegyelmezettségét illetően. Hangsúlyozta a lovas katonák hatékonyságát, akiknek mind a felszerelése, mind a képességei messze felülmúlták a németekéit. Éppen Geizkofler panaszkodott ugyanakkor rájuk 1598–1599 telén: néhányan átálltak az ellenséghez, mások fellázkodtak, vagy zaklatták a lakosságot. Geizkofler azt a következtetést vont le, hogy minél tovább fenn kell tartani ezeket

65 Kelenik, 1990. 92.; Bagi, 2011. 206–208.

66 Kelenik, 1990. 94.; Sahin-Tóth, 2004. 1161–1165.

67 ÖStA HHStA Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) 1595 *Diarum Bellicum* von Nicolaus Gabelmann, fasc. 128, fol. 318–321.

68 Heischmann, 1925. 182–189.

az egységeket, és amennyire lehet, kerülni kell a kevésbé hatékony, ugyanakkor drága német katonák felfogadását.⁶⁹

Az Udvari Haditanács úgy határozott, hogy a külföldről toborzott csapatokat állományban tartja és polgári településeken szállásolja el. Két tényező magyarázza a tartós alkalmazást: egyrészt a szóban forgó katonák távoli vidékekről származtak, hazaküldésük túl körülményes, új zsoldosokkal való pótlásuk túl költséges lett volna. Kívánatos volt a jelenlétük másrészt azért is, mert így tapasztalt katonák álltak az uralkodó rendelkezésére, akik egy esetleges török támadás esetén hathatós segítséget nyújthattak a helyőrségeknek és a végváraknak. Végül említésre méltó, hogy azok, akik régóta a birodalmi hadseregben szolgáltak, hozzászoktak a körülményekhez és kiismerték az ellenség harcmódorát.⁷⁰

Ezek a megfontolások I. Károly liechtensteini herceg 1601-ben kelt emlékirataiban is visszaköszönek, sőt, a herceg azt is hozzáteszi, hogy a birodalmi seregek ki is használhatják a magyarországi hadszíntéren beálló nagy hideget felderítő hadjáratokra, tudva, hogy a törökök csak az aratás végeztével indítanak támadó hadjáratot. A herceg szerint minden nagyobb hadjáratra még a nyár beköszönte előtt kell sort keríteni.⁷¹ Bár II. Rudolf elismerte ennek az elgondolásnak az észszerűségét, és számított zsoldosai rugalmasságára, főként Miksa főherceg volt az, aki a gyakorlatban is alkalmazta ezt a stratégiát, amikor 24 ezer fős sereget állított ki, és ezt a sereget három éven át egyben is tartotta. A csapatok nyáron védekező állásban voltak, télen, az oszmán seregek visszavonulása után viszont kezdeményezőként léptek fel a végeken.⁷² Az ezeket a téli hadmozdulatokat vezénylő tisztek neve nem maradt fenn, de az Udvari Haditanács feljegyezte II. Rudolf főparancsnokainak és az általuk vezetett egységeknek a nevét.

Mercœur tisztjei

A szóban forgó tisztek némelyike Philippe-Emmanuel de Mercœur személyéhez kötődött. A herceget 1600-ban az ekkor a nagyvezír kezén lévő Kanizsa alá vezényelték, ahová azokból a régiókból – Bretagne-ból és Lotaringiából – vitt magával veteránokat, amelyekhez különleges szálak fűzték. Mercœur választása olyan katonákra esett, akik már korábban is a környezetében szolgáltak, és közös volt bennük a társadalmi státuszuk, a hozzáértésük, valamint a herceg iránti kitartó hűségük.⁷³ Kérdésként merülhet fel, hogy azokat, akik vele tartottak a magyarországi hadszíntérré, vajon az uruk iránti hűség ösztönözte, vagy hűbéri kötelességüket teljesítették, mint azok a „francia vitézek, akik követték a Liga csatáiba Franciaországban”.⁷⁴ Kalandvágó férfiak is lehettek köztük, mint ahogy olyanok is, akik társadalmi emelkedést reméltek a császár szolgálatától. A herceg pozíciója mindenesetre lehetővé

69 Kelenik, 1990. 111.

70 ÖStA KA AFA 1600/7/ad2.

71 Heischmann, 1925. 34.

72 Uo. 105., 185.

73 Masson, 2017. 157–168.

74 Constant, 1996. 326–332.

tette, hogy kedvezzen hűbéreseinek, ami arra ösztönözhetett bizonyos fiatal nemeseket, hogy a nyomába szegődjenek.

A Mercœur körül gravitáló családok közül néhány, mint például a poitoui Jaillard-ok, a személye iránti hűségéről tett tanúbizonyságot. Apa és fiai is Mercœur mellett harcoltak Bretagne-ban, csakúgy, mint Magyarországon. Jean Jaillard fegyverhordozó, Grange-Marronnière ura a királyi seregben, Poitou tartományban szolgált az 1570–1580-as években, majd Mercœur szolgálatába állt, és mindvégig hű maradt hozzá a Bretagne-ért vívott küzdelmek során az 1590-es években.⁷⁵ Fiai, François és Louis La Grange követték a herceget Magyarországra. Előbbi Székesfehérvár ostrománál tüntette ki magát 1601-ben, amikor is a Mercœur által vezetett hat egység egyikében harcolt.⁷⁶ 1601 decemberében a herceg arra kérte, hogy Tilly távollétében vegye át a parancsnokhelyettesi tisztséget, így Mercœur halálával rámaradt a Csallóközben állomásozó három könnyűlovas század vezénylése, végül haláláig, 1603-ig II. Rudolf szolgálatában állt.⁷⁷ Testvére, Louis is részt vett katonai kiképzésben, ahogyan az egy nemesemberhez illik, de testvére halála után felhagyott ezzel a pályával.

Egy másik nemesember, bizonyos Champgaillard kapitány már a Katolikus Liga seregében is Mercœur katonája volt Bretagne-ban, 1597-ben.⁷⁸ Már akkor Mercœur kíséretének tagja volt egy lovasezred parancsnokaként, amikor a herceg Bécsbe érkezett. Katonai tehetségének köszönhetően Philipp Otto zu Salm, a *Rheingraf* közvetlen beosztottja lett, és könnyűlovassági kapitányi rangban egy francia egységet vezetett. Részt vett az 1602. és 1603. évi hadjáratokban, de pályáját beárnyékolták a csapatai által elkövetett erőszakoskodások, olyannyira, hogy a *Hofkriegsrat* Champgaillard embereinek elbocsátását is kilátásba helyezte. Ennek ellenére, ahogy a katonai hatóságokkal folytatott levelezésből tudható, egészen 1609-ig továbbra is a császár szolgálatában állt.⁷⁹

A Bretagne-i nemesség mellett a Lotaringiai nemesek jelenléte is számottevő. Az ismert lotaringiai dinasztia, a Porcelets de Maillane család tagjai is Mercœur hercege mellett, Magyarországon kötöttek ki.⁸⁰ A Porcelets család és oldalági közötti kapcsolatokról kevés adat maradt fent. Több, különböző szorosságú kapocs kötötte össze őket: az azonos párthoz tartozás, a hűség, a hűbéri viszonyok, a barátság és a rokonság is. Valhey ura, André des Porcelets gyakorlott katona volt, már 1596-ban és 1599-ben is harcolt Németalföldön La Bourlette ezredes vezénylete alatt, 1600-ban pedig századparancsnok lett Magyarországon.⁸¹ Több bécsi forrás is megerősíti a részvételét. Az 1600. évi hadjárat után megpróbálta elérni leszerelt katonái járandóságának (*Abzuggeld*) kifizetését.⁸² A sikertelen kanizsai ostrom után,

75 Boltanski-Hamon, 2009. 75–97.

76 Montreux, 1608. 765–756.; Rambervillers, 1617. 233.

77 Heischmann, 1925. 210.

78 BNF 500 Colbert, 11, fol. 306.

79 ÖStA KA HKR-Akten, Karton 32, 1609, no. 19.

80 BM Nancy, Ms. 21, fol. 31–33.

81 Uo. fol. 31.

82 ÖStA KA HKR-Wien Prot, Band 206 (1601), Exp., fol. 569.

minden bizonnyal Mercœur ösztönzésére, igyekezett feltölteni megfogyatkozott seregét, és újabb, saját felszereléssel rendelkező újoncokat toborzott. Székesfehérvárnál ismét Mercœur oldalán találjuk.⁸³ Miután Mercœur holttestét hazakísérte Lotaringiába, 1602-ben alezredesi rangban, Tilly vallon gyalogsági egységének parancsnokaként tért vissza Magyarországra, és így vett részt Buda ostromában ugyanebben az évben.⁸⁴

Mások, mint a kalandvágó François de Mauléon de la Bastide, azért álltak katonának, hogy világot lássanak, elfoglaltságot találjanak maguknak, kiléphetesnek a nemesi udvarházak életének egyhangúságából, esetleg dicsőségre áhítoztak. Ez a tapasztalatlan ifjú nemes 1599–1600-ban állt be Mercœur seregébe. A téli időszakban szabadságot kapott, hogy hazatérhessen azzal a céllal, hogy André des Porcelets-hez hasonlóan ő is könnyűlovas századot toborozzon, és azzal majd a herceg seregeit támogassa a soron következő hadjáratban.⁸⁵ Mercœur halálával azonban visszavonult a magyarországi hadszíntérről.

Az említett bretagne-i és lotaringiai nemesek közül néhányan felajánlották szolgálataikat II. Rudolfnak, azonban általában elhagyták a katonai pályát. A hadseregben töltött időszak szimbolikusan, egyfajta beavatási szertartásként megerősítette őket nemesi szerepükben.⁸⁶ A herceget kísérő bretagne-i és lotaringiai nemesek számára a császár szolgálata semmilyen gyakorlati hasznot nem hozott: sem anyagi gyarapodáshoz, sem különös dicsőséghez nem vezetett.

Gilbert de Sainthilier pályafutása

Gilbert de Sainthilier egy más típusú pálya képviselője volt. Ő már jóval a tizenöt éves háborút megelőzően is a Habsburgok szolgálatában állt.⁸⁷ Sainthilier közel állt Ausztriai Erzsébet francia királynéhoz (1554–1592), IX. Károly hitveséhez, II. Miksa császár lányához. A megözvegyült Erzsébet 1576-ban visszatért Ausztriába, és udvarából magával vitt néhány nemeset, köztük a lotaringiai Sainthilier-t. Katonai karrierjét minden bizonnyal egy lovasszázadban, Felső-Magyarországon kezdte meg 1588-ban. Katonáinak szép fegyverzete és „sárga tunikája” nagy feltűnést keltett a Kassa környéki falvakban.⁸⁸ Rémi Pierre Lescalopier *Voyage de Venise à Constantinople* (Utazás Velencéből Konstantinápolyba) című 1574-es művében említi, hogy a franciaországi és itáliai származású katonák megjelenése feltűnőbb volt a többi vitézénél.⁸⁹ Felszerelésük láthatóbbá tette őket más egységeknél. Pálffy Géza a végvárrendszer jegyzékeiről közölt tanulmánya szerint 1582-ben a különböző felső-magyarországi várakat (például Kassa, Tokaj, Szendrő, Szatmár, Érsekúj-

83 Rambervillers, 1617. 233.

84 BNF Ms. fr. 18989, fol. 554.

85 Choné, 1991. 60.

86 Parrott, 2001. 317.

87 Gindely, 1865. I. 40.

88 Kelenik, 1991. 103.; Pálffy, 1995. 160.

89 Cernovodeanu, 1968.

vár és Kőrös) lovas katonaság védte.⁹⁰ Úgy tűnik, Gilbert de Sainthilier embereivel Eger és Szendrő várát védte.⁹¹ 1590-ben már a birodalmi hadsereg soraiban, a végeken találjuk, hogy megakadályozza az esetleges oszmán betöréseket.⁹²

1590 októberében egy Győr mellett állomásozó német gyalogszázad kapitányává nevezték ki Sainthilier-t,⁹³ aki így 1591. január 28-tól az elhunyt Octavio Spinola helyébe lépett.⁹⁴ Amikor Ausztriai Erzsébet 1592-ben elhunyt, Sainthilier Ernő főherceg (1553–1595) szolgálatába lépett, és a bécsi városi őrség parancsnoki posztjára pályázott,⁹⁵ amit végül nem sikerült megkapnia, és emiatt 1592-ben kilépett a császár szolgálatából.⁹⁶ 1593-ban azonban visszatért a magyarországi hadszíntérre, és csapataival részt vett Székesfehérvár ostromában.⁹⁷ Egysége, amelynek német szokás szerint 300 főből kellett volna állnia, még az ostrom kezdete előtt közvetlenül is igen foghíjas volt. A lotaringiai nemes ezért 1593. október 12-én engedélyt kért, hogy vallon zsoldosokat toborozhasson. Tekintettel a nehéz helyzetre, az Udvari Haditanács végül beleegyezett abba, hogy a kapitány kisebb létszámú egységével részt vegyen a hadjáratban.⁹⁸

Székesfehérvár ostroma után néhány hónappal Ernő főherceg Németalföld kormányzója lett, és Sainthilier-t kamarásának nevezte ki. A főherceg azonban hamarosan elhunyt, Sainthilier pedig, úgy tűnik, Nyugat-Európában maradt, és részt vett a II. Fülöp spanyol és IV. Henrik francia király közötti konfliktusban. Egyetlen forrás sem maradt fenn arra vonatkozóan, hogy II. Fülöp németalföldi seregeiben vagy a Szent Liga oldalán harcolt. Idővel mindenesetre visszatért az oszmán frontra, ezúttal Mercœur herceg beosztottjaként. Az Udvari Haditanács 1600. szeptember 1-én kelt jegyzőkönyve szerint a herceg háromszáz lovasának parancsnoka lett.⁹⁹

Sainthilier karrierjében fordulópontot jelentett a Magyarországra való visszatérés. 1601-ben Mátyás főherceg kamarása lett, és ez a tisztség befolyást szerzett neki az udvarban. Ugyanebben az évben a hadba vonuló Habsburg-családtagok kíséretének, az úgynevezett *Hoffhanénak* a parancsnokhelyettese lett. *Bestallungja* értelmében 1601. július 22-én végül rábízta a bécsi Arzenál (*Arsional Hauptmannschaft*) vezetését. 1601. augusztus 28-án megkapta a különböző feladatait felsoroló instrukciókat is; ezek közé tartozott a hadihajók építése, javítása, felszerelése, illetve a szakemberek felfogadása és a nyersanyagellátás biztosítása. A Mercœur herceg vezette csapatokkal együtt részt vett Székesfehérvár ostromában, ahol a török helyőrség létszáma mindössze nyolcszáz főt tett ki. A Jemisci Hasszán pasa erőivel

90 Pálffy, 1995. 160–172.

91 ÖStA KA HKR Pr. Reg. Band 185/2, fol. 228, no. 2.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. Band 185, fol. 66r, no. 15 et fol. 254v, no. 40.

92 ÖStA KA HKR Pr. Exp. Band 186, fol. 186r, no. 64.

93 ÖStA KA HKR Pr. Reg. Band 185/2, fol. 237r, no. 22.

94 ÖStA KA HKR Pr. Reg. Band 187, fol. 186v, no. 103.

95 ÖStA KA HKR Pr. Exp. Band 188, fol. 181v, no. 32.

96 ÖStA KA HKR Pr. Exp. Band 188, fol. 230r.

97 Tóth, 2000. 140.

98 ÖStA KA HKR Pr. Exp. Band 190, fol. 295v.

99 ÖStA KA HKR Pr. Reg. Band 205, fol. 284v, no. 207.

vívott csatában Sainthilier megsebesült: egy szpáhi kopjája a nyakán érte, és több vágás is sújtotta.¹⁰⁰

Az Udvari Haditanács székesfehérvári érdemeiért a dunai Armada kapitányává nevezte ki Sainthilier-t a következő évben, és egy újabb szerződésben rögzítette a tisztséggel járó feladatokat, mint a birodalmi sereg ellátása élelmiszerrel, valamint a lőszer biztosítása a tüzérségnek. Szintén kötelezettségei közé tartozott a folyó menti várak felügyelete, a szárazföldi hadmozdulatok támogatása és az oszmán flottilla támadásainak megakadályozása. Számos feladata teljesítéséhez két gályával, egy fregattal, negyven naszáddal és katonákkal rendelkezhetett. 1602-ben, amikor a Habsburg-udvar Buda megtámadása mellett döntött, Sainthilier ismét meghatározó szerephez jutott. Hajóival a Hermann Christoph von Russworm fővezér irányítása alatt álló hadsereghez csatlakozott. Az ismételt támadások ellenére a hadvezérek ezúttal kudarcot vallottak Buda falai alatt.¹⁰¹

Az uralkodónak tett szolgálataiért 1604-ben honfiúsították, így ettől kezdve a birodalmi nemesség soraiban foglalt helyet. Ugyanekkor új tisztséget is kapott, mivel egy háromszáz német lovasból álló egység vezetője lett, anélkül azonban, hogy az ezzel járó udvari marsalli címet is elnyerte volna. Ahogyan 1600-ban, embereivel ezúttal is Mátyás főherceg védelmét biztosította. Amikor a tatárok értesültek áthelyezéséről, Sainthilier megtámadása mellett döntöttek, ő azonban tudott terveikről, és ellentámadást hajtott végre, ami a győzelmével zárult 1604-ben. Gilbert de Sainthilier életútja a nemesek országokon átívelő mozgásának kiváló példája. Kezdetben, úgy tűnik, egyszerűen úgy járt el, mint bármelyik becsületes nemes, aki engedelmeskedett hűbérura felszólításának. Magyarországon azonban, a tizenöt éves háború más hadvezéreihez hasonlóan, gyors és látványos karriert futott be, mivel katonai szolgálatát az uralkodó támogatta és ösztönözte. II. Rudolf hadserege tárt karokkal fogadta azokat, akik a császár szolgálatára jelentkeztek udvarában.¹⁰²

Életutak – a zsitvatoroki béke előtt és után

A tizenöt éves háborúban a török ellen harcoló tisztek sorsa nem egyformán alakult. Néhányan feljebb léptek a katonai hierarchiában, míg másokat kivetett magából a hadsereg. A zsitvatoroki béke megkötése (1606. november 11.) és ezáltal az 1568-as határok visszaállítása fényében kérdésessé vált, hogy a németalföldi, lotaringiai vagy francia nemesek jó döntést hoztak-e, amikor a birodalmi seregekhez szegődtek. Valójában azonban nem volt kétség: a hadvezérek lojalitásváltásai, az, hogy új urakat szolgáltak ezután, továbbra is annak a katonai pályának a kiteljesedését szolgálták, amelyet a II. Rudolf zászlaja alatt eltöltött évek formáltak.

100 Sainthilier pályájához lásd újabban: Bagi, 2019.

101 Uo. 75.

102 Uo. 76.

Elfeleedett katonák – békében és háborúban

Annak ellenére, hogy a Német-római Birodalom periferiájáról érkező hadvezérek és tisztek közül néhányan egészen 1606-ig szolgálták a Habsburgokat, a békekötés-kor és azt követően senki sem gondoskodott róluk. Erről tanúskodik a tábornokoknak az uralkodóhoz benyújtott kérelme, amelyben olyan korábbi tisztek megsegítését szorgalmazták, akik a kérelem írásának pillanatában koldulásra kényszerültek, vagy a Habsburg-területeken kívül próbáltak szerencsét. Sokukat a háború alatt, illetve azt követően elbocsátották, és sorsuk rendezésének kérdése a béketárgyalások során sem merült föl.

A katonák megtartása rendkívüli költséget jelentett volna az udvar számára, amely a 16. század második felétől fogva amúgy is egy drága védelmi rendszert hozott létre. Fizetni kellett a végvári katonák zsoldját, ez békeidőben körülbelül 1,4 millió forintba került. Ezt az összeget a birodalmi országgyűlés és a különböző Habsburg-területek tartományi parlamentjei (a *Reichstag* és a *Landtagok*) ajánlották meg.¹⁰³ Az ezrével érkező zsoldosok komoly pénzügyi terhet jelentettek a birodalom számára. A háború során több olyan katonalázadás is történt, mint az 1598–1599 telén kitört pápai felkelés,¹⁰⁴ amit a zsoldfizetés elmaradása váltott ki. A katonák beszállásolásuk után „rettenetes ínségben találták magukat, mivel egész évben nem kaptak fizetséget, noha nehéz helyzetükről többször szóltak a tábornoknak”.¹⁰⁵ A szóban forgó zsoldosokat Boppart báró toborozta, halála után pedig Jean de Pouilly lett a parancsnokuk, aki személyesen az uralkodóhoz fordult, és a király ígéretet is tett az elmaradások kifizetésére. A lázadásról szóló szóbeszédnek azonban nem csitulak. Mátyás főherceg úgy döntött, királyi biztosokat küld a helyszínre, hogy vizsgálják az ügyet, ami igen összetettnek bizonyult. A katonák azzal vádolták előljárójukat, Pouillyt és közvetlen környezetét, hogy nyereszkedtek a háborún. II. Rudolf elrendelte Pouilly és hét századosa letartóztatását.¹⁰⁶ Bár a vizsgálat részletei nem ismertek, végeredménye kiderül Mátyás főherceg július 15-én kelt leveléből. A Haditanács felmentette a lotaringiai parancsnokot, ugyanakkor az év végéig folyósította a neki járó bért. Jean de Pouilly az eset után azt remélte, II. Rudolf továbbra is számít majd szolgálataira, és úgy vélte, felmentését követően ezredesi címet érdemelne, a pápai lázadás után pályája azonban a birodalmi hadsereg kötelékében végleg megtört.¹⁰⁷

Más tisztek maguk döntöttek a birodalmi seregből való távozás mellett. Így tett II. Peter Ernst von Mansfeld,¹⁰⁸ aki profitált apja és idősebb féltestvére, Karl von Mansfeld katonai hírnevéből, és alig tizenöt évesen csatlakozott a törökellenes háborúhoz. Bátyja 1595-ben bekövetkezett halála után Mercœur és Hermann Christoph von Russworm támogatását élvezte. A herceg közbenjárásának köszönhetően

103 Rauscher, 2015.

104 Finkel, 1992. Vö. Sahin-Tóth, 1994.

105 BNF Ms. fr. 18076, fol. 294.

106 Sahin-Tóth, 2006.

107 ÖStA KA AFA 1600/7/ad2.

108 Niemann, 1834. 244–247.; Krüssmann, 2010.

Peter Ernst von Mansfeld egy lotaringiai lovasszázad vezetője lett. Mercœur herceg halálát követően egységével együtt Otto zu Salm parancsnoksága alá került.¹⁰⁹ Mansfeld azonban visszautasította, hogy Salm alatt szolgáljon, és arra kérte a Habsburg-udvart, hogy az őt támogatásáról biztosító Russworm lovasszázadához osszák be. Russworm, annak ellenére, hogy több törökellenes hadjáratban is részt vett, elsősorban arról vált ismertté, hogy egyik saját katonáját is megölte, míg helyettesének, egy bizonyos Jean du Loup-nak a zsoldját vonakodott kifizetni.¹¹⁰ Befolyásos környezete azonban megóvta őt a felelősségre vonástól. Peter Ernst von Mansfeld 1604 első felében a kapcsolataira támaszkodva végleg elhagyta a magyarországi harcmezőket.¹¹¹

A zsitvatoroki békével a Habsburg-ház egy 1593 óta tartó hosszú háborús időszakot zárt le, és az uralkodó nem volt képes tovább fizetni katonák ezreinek a járandóságát. Részben ez állt a tisztek és katonák elbocsátásának hátterében. Több másodvonalbeli tiszt attól tartott, hogy a béke helyreállításának ők lesznek a valódi vesztesei, és néhány – a közkatonák vonatkozásában pedig számos – esetben valóban így is történt. Claude Lorraine, Joinville hercege az érintettek között lehetett. 1603-ban Russworm több alkalommal sürgette, hogy vegyen részt Pest és Buda ostromában.¹¹² Joinville 1604. január végén Prágába ment, hogy felajánlja szolgálatait az uralkodónak. Annak ellenére, hogy a császár rossz híreket kapott a végekről, Joinville elhagyta Magyarországot és Franciaországba utazott. Ettől kezdve neve eltűnt a hivatalos dokumentumokból, de megmaradt a visszaemlékezésekben.

A birodalmi szolgálat mellett kitartó hadvezérek között találjuk a francia könnyűlovasok kapitányát, Champgaillard-t, aki Mercœur halála után is Magyarországon, a rajnai palotagróf vezénylete alatt maradt. Az Udvari Haditanács többször is fontolóra vette Champgaillard egységének elbocsátását.¹¹³ A kapitány és a *Hofkriegsrat* levelezéséből kiderül, hogy embereit 1605-ben, sőt a háború lezárta után is, Alsó-Ausztriában szállásolták be.¹¹⁴ Champgaillard a zsitvatoroki békekötést követően is II. Rudolf szolgálatában maradt, amit 1609. május 21-i levele is bizonyít, amelyben aggodalmát fejezte ki a Haditanácsnak amiatt, hogy török csapatok gyülekeznek Kanizsa körül.¹¹⁵

Katonák két szék között

A szóban forgó zsoldosok sorsa nem véletlenszerűen alakult. Mindannyiuk pályája szorosan összefüggött azzal a birodalmi stratégiával, amely a szomszédos államok bevonásán és a háborúhoz csatlakozóknak nyújtott karrierlehetőségeken alapult. Mercœur herceg, miközben a Székesfehérvár felszabadítását célzó hadjáratot ké-

109 Heischmann, 1925. 255.

110 Bagi, 2014–2015.

111 ÖStA KA HKR Pr. Reg., Band 213, Fol. 130. Nr. 52.

112 Bassompierre, 1870. I. 130.

113 ÖStA KA HKR-Wien Prot., Band 201 (1603), Exp., fol. 723.

114 ÖStA KA HKR-Wien Prot., Band 213/2 (1605), Exp. fol. 525.

115 ÖStA KA HKR-Akten, Karton 42, 1609, Nr. 17.

szította elő, élénk levelezésben állt lotaringiai tiszttartójával, egy bizonyos La Porte-tal. 1601-ben azt kérte tőle, hogy tájékoztassa őt a lotaringiai és az azon túli „fontos ügyekről”.¹¹⁶ A levélből arra is fény derül, hogy Mercœur a francia királyi udvar történései iránt is érdeklődött: „Kérlek, tudasd velem, hogyan boldogulnak a hercegek az udvarban, legyenek ők a mi házunkból valók, vagy mások.”¹¹⁷ Egy másik levél arról tanúskodik, hogy figyelemmel kísérte a nemrég elhunyt féltestvérének, Lotaringiai Lujzának, III. Henrik özvegyének utódlása körüli híreket is. Ebben az üzenetben „őszinte” ígéretet tett arra, hogy visszatér Franciaországba,¹¹⁸ valamint egy újabb levélben is kifejezte lotaringiai ügyei, illetve nővére utódlásának kérdése miatti aggodalmát.

A távolság ellenére Mercœur herceg nem hanyagolta el franciaországi érdekeltségeit, és arra kérte tiszttartóját, hogy szolgáljon hírekkel, mivel ilyeneket „május huszadika óta egyáltalán nem kapott”.¹¹⁹ Mercœur, mint említettük, elveszítette Bretagne kormányzóságát, és nem kapott a helyébe más kormányzói vagy egyéb tisztséget. A Liga más hadvezéreivel összehasonlítva Mercœur büntetése súlyos volt, ami feltehetően hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon keresse a boldogulást. Felmondta szolgálatát a francia királynál, ami azzal fenyegetett, hogy az őt IV. Henrikhez fűző amúgy sem túl szoros szálak tovább lazulnak majd, ennek ellenére, ahogyan leveleiből láttuk, csatlakozása II. Rudolffhoz nem jelentette azt, hogy lemondott volna a Franciaországba való visszatérésről.

Philippe-Emmanuel de Mercœur megtestesítette a 17. század eleji Lotaringiai Hercegség köztes helyzetét.¹²⁰ A kettős elkötelezettséget a Bourbonok és a Habsburgok közötti konfliktus tette lehetővé, illetve könnyítette meg. Mercœur, mint a lotaringiai nemesek közül számosan, a hercegség helyzetét használta ki: Lotaringia jogilag a Német-római Birodalom részét képezte, de nemessége, konkrétan a Guise-család és környezete kulturálisan a Francia Királysághoz állt közel.¹²¹ Ez a körülmény geopolitikai értelemben meglehetősen tág teret biztosított Mercœur hercegnek a manőverezésre: sikerült helyet követelnie magának III. Henrik mellett, de amikor a helyzet úgy hozta, megteremtette annak feltételeit is, hogy előbb a spanyol, majd az osztrák Habsburgokhoz csatlakozhasson. A 16–17. század fordulóján ennek megfelelően Mercœur-t hol a francia, hol a birodalmi seregekben találjuk. A Francia Királyság és a Német-római Birodalom között lappangó ellentétek, valamint a herceg kiépített kapcsolati hálója lehetővé tették neki egyrészt, hogy bizonyos autonómiát élvezzen, másrészt, hogy mindig legyen választási lehetősége.

A herceg környezetében többen is az Ausztriai-háznak köszönhették katonai pályafutásuk felívelését. Jean de T'Serclaes Tilly, aki azt követően, hogy Lotaringiában elvesztette tisztségeit, II. Rudolf szolgálatába állt. 1600-ban érkezett Magyarországra, ahol Mercœur alezredese lett. Három századdal csatlakozott a herceg-

116 BIFr. Coll. Godefroy, t. 263, fol. 37.

117 Uo. fol. 13.

118 BIFr. Coll. Godefroy, t. 284, fol. 47.

119 Uo. 45–46.

120 Le Gall-Rougé, 2014.

121 Nicklas, 2015.

hez, hogy szembeszálljon a szultán seregeivel. 1601-ben pénzbeli jutalomban részesült, ekkor igyekezett önállósítani magát, és saját jogon is fontos tisztségre szert tenni a birodalmi seregben. Felemelkedése a herceg halála után is folytatódott, és különösen később, a harmincéves háborúban tett szert hírnévre.¹²²

Hozzá hasonlóan Gilbert de Sainthilier is megengedte embereinek, hogy a Német-római Birodalom uralkodóit szolgálják. Ő maga mint vértés kapitány részt vett a cseh háborúban 1619. május 5-én.¹²³ Szintén vele tartott Henri Du Val de Dampierre, aki ekkor járt karrierje csúcán a Habsburgok seregében. Az 1580-ban született champagne-i nemes még a tizenöt éves háborúban kezdte pályafutását.¹²⁴ Minden bizonnyal kapcsolataira támaszkodva tudott II. Rudolf hadseregéhez szegődni. Mercœur közvetítésével kapitányi minőségben Johann Ernst Anhalt-Zerbst gyalogosseregéhez került, és részt vett Székesfehérvár ostromában. Mentorainak halála nem törte meg katonai karrierjét, mert Giorgio Basta személyében újabb szövetségesre lelt. Ettől fogva pályája szoroson egybefonódott Basta sorsával és az erdélyi kérdéssel. 1605-ben részt vett Esztergom sikertelen védelmében, 1613-ban pedig a Haditanács tagja lett. Felettse egy másik francia, Buquoy grófja volt.¹²⁵

A bemutatott nemesi életutak azt példázzák, hogy a végeken teljesített katonai szolgálat lehetővé tette a nemesek számára, hogy sajátos helyet foglaljanak el Németalföld, Franciaország és a Német-római Birodalom viszonyrendszerében. E köztes helyzet vezette arra Mercœur herceget, hogy egyfajta „félemigrációba” vonuljon, míg mások a császár szolgálatában maradtak. Ezeknek a katonáknak a megtartása a birodalom szándékáról árulkodik: az udvar talán tudatosan törekedett a köztes állapotok fenntartására. A nemesek II. Rudolfot és néhány jelentős hadvezérét szolgálták, egyúttal azok klienseivé váltak, és honfiúsításuk is általuk történetelt meg. Mindeközben a Német-római Birodalom területén éltek és harcoltak.

Távoli szolgálat

Ennek a – politikai és kulturális – köztes állapotnak a fenntartása befolyásolhatta a nemesek döntéseit abban a kérdésben, hogy hazatérjenek-e, és vállalják-e egy másik uralkodó szolgálatát. Jean Nettancourt, Vaubecourt bárója ebből a szempontból szimptomatikus életutat járt be. A báró járatos volt a fegyveres összecsapások területén, korábban, a vallásháború idején a királyi seregben szolgált.¹²⁶ Azonban hamar, már jóval a francia–spanyol háború vége előtt csatlakozott a birodalmi hadakhoz. 1595-ben érkezett Magyarországra, és elsőként Mansfeld báró francia regimentjében, majd 1597-ben Boppart egységében szolgált.¹²⁷ A török seregekkel Győrnél szállt szembe, ahol egysége kitüntette magát. A diplomaták és emlékirók hízelgő képet rajzoltak Vaubecourt-ról, és kiemelték hőstetteit. A győri siker kiélezte

122 Rill, 1999.

123 Chaline, 2009.

124 Bardakçi, 2021. 550–555.

125 Chaline, 2007.

126 Bourquin, 1994. 126–127.

127 Heischmann, 1925. 247.

a feszültségeket Schwarzenberg és a báró között, ez azonban végül nem törte meg Vaubecourt pályáját.¹²⁸

Nem úgy a katonáival folytatott vita a zsold kérdésében, ami miatt végül elbocsátását kérte a birodalmi hadseregből. Lotaringiába visszatérve, ahol valószínűleg megházasodott, beállt IV. Henrik liliomos zászlója alá, a király pedig rábízott száz könnyűlovas katonát, Beaulieu grófságának kormányzását, továbbá 5000 fontnyi életjáradékot biztosított. Ennek ellenére Vaubecourt neve újra feltűnik a bécsi Haditanács egy 1601 júliusában összeállított listáján, posztjának és feladatának további tisztázása nélkül. Újracsatlakozása a birodalmi seregekhez azután volt lehetséges, hogy tisztázta korábbi nézeteltérését a katonáival. Ugyanekkor szeretne volna elérni, hogy Mercœur fogadjon csapataiba tíz „vallon katonát”.¹²⁹

Székesfehérvár ostrománál igyekezett megismételni győri hőstetteit, de megsebesült. Vaubecourt ekkor végleg elhagyta a Habsburg-ház szolgálatát, ami lehetőséget nyújtott neki, hogy esetleg egy másik uralkodó szolgálatába lépjen. A Magyarországról frissen hazatért ezredes III. Károly lotaringiai herceg fogadta fel, és az általa kiadott kiváltságlevelek elismerték a „török háborúban” szerzett érdemeit. A herceg jóindulatától kísérvé később államtanácsos és kamarás lett, majd 1604 novemberében „Bar hercegének és földjének erdőfelügyelőjévé”¹³⁰ nevezték ki.¹³¹ Vaubecourt tehát képességeit a király szolgálatába állította, ugyanakkor helyi, lotaringiai tisztségeiből is megőrzött néhányat. Pályafutása a különböző uralkodók szolgálatában átgondolt és a különböző területek adottságait figyelembe vevő stratégia szerint alakult: Vaubecourt ki tudta használni a sokasodó konfliktusokat, és mindig annak ajánlotta fel szolgálatait, aki a legjobb ajánlatot tette.

A zsitvatoroki békekötés után új lehetőségek tárultak fel azok előtt, akik szülőföldjüktől távol is szívesen vállaltak szolgálatot. Ilyen volt a már említett II. Peter Ernst von Mansfeld, aki úgy döntött, apja örökségét féltestvére, Karl özvegyére hagyja, egy olyan összegért cserébe, amelyből kifizethette az ahhoz szükséges járulékot, hogy 1607-től törvényesen viselhesse a Mansfeld grófja címet. Pályáját a Habsburgok seregében kezdte a tizenöt éves háborúban, és megélhetési okokból egészen 1610-ig szolgálta a Habsburg-dinasztiát.

A birodalmi seregben töltött időt azonban beárnyékolta egy sor incidens és csalódás, melyek végül arra készítették, hogy az ellenség oldalára álljon. Új zsoldoskarrierjét és háborús vállalkozói pályáját már a protestantizmus ügyének védelmében kezdte meg.¹³² Egészen pontosan a rajnai palotagróf szolgálatába szegődött, aki az angol király veje volt, és az ő érdekeinek védelmében szállt harcba Felső-Pfalzban és Csehországban.¹³³ Miután a palotagróf seregei végigpusztították Elzászt,

128 BNF Ms. fr., 7128 fol. 4.

129 ÖStA KA Prot-Wien, Band 206, 1601, Exp. fol. 551.

130 A *Grand Cruyer* tisztség az erdőhasználat ellenőrzésére kijelölt személyt takarja, de számos egyéb, azzal összefüggő joggal is felruházták (például bíraskodás). Bar hercegsége ebben a korszakban *de facto* Lotaringiához tartozott. A fordító megjegyzése.

131 Matthieu, 1631. 713.

132 Chaline, 2018.

133 Krüssmann, 2010. 640.

Mansfeld a németalföldi Egyesült Tartományok hadseregéhez csatlakozott, majd Franciaországba és Angliába utazott ügyeinek rendezésére, illetve hogy az utóbbi két állam hadseregeibe katonákat toborozzon.¹³⁴ 1626 áprilisában Wallenstein oldalán harcolt Dessauban, majd Magyarországon maradt csapatai elhagyására kényszerült. Velencébe szeretett volna eljutni, de útközben, Boszniában, minden bizonnyal tuberkulózisban, elhunyt.

Egy 1627-ben készült röplap szerint „legdíszesebb öltözékét viselve, kardjával az oldalán, állva halt meg, míg két szolgálója karjánál fogva támogatta, mert nem akarta ágyban fekvébe bevégezni a sorsát”. A különböző uralkodók szolgálatával telt, „különösen érdemdús” életét nagy hadvezérként fejezte be. A drámai jelenet keletkezésének Walter Krüssmann járt utána, aki kimutatta, hogy a halál körülményeiről szóló legenda az 1627-es röplapnak köszönhetően terjedt el, amit azután a *Le Mercure françois* is átvett, valamint egy német nyelvű füzetecskében fordításban is megjelent.¹³⁵ Mansfeldnek katonai tapasztalatai és többes kötődése, köztes helyzete lehetővé tették, hogy mindig olyan uralkodóhoz szegődjék, akinek valóban szüksége volt a szolgálataira. Képes volt előteremteni a zsoldosok felfogadásához szükséges forrásokat is. Mansfeld megválaszthatta, kinek ajánlja fel szolgálatait, és így maga is tényezővé válhatott az európai államok politikai és katonai játszmáiban.

Összegzés

A II. Rudolf szolgálatába szegődő arisztokraták pályája észszerű, a különböző területek adottságait figyelembe vevő stratégia szerint formálódott, és befolyásolta az őket követő köznemes katonák sorsát, de a császári hatalom alakulását is. Sokan közülük a franciaországi vallásháborúkban és az 1580-as évek németalföldi küzdelmeiben edződtek, mielőtt részt vettek a magyarországi törökellenes háborúkban. A magyarországi hadszíntérre az új kilátások és jobb karrierlehetőségek reményében érkeztek. Politikai döntéshozataluk két fő szervező erő jelenlétét mutatja paradigmátikusán: a hűségét és az opportunizmusét. Találunk közöttük viszont száműzötteket is, akiknek a csatlakozás a Habsburg-házhoz kiutat jelentett korábbi élethelyzetük nehézségeiből. A személyes ambíciók tekintetében fontos ösztönző erőt jelentett a katonai dicsőségszerzés és előléptetés iránti vágy, amit a rudolfi politika is felhasznált a maga céljaira. Néhány hadvezér életét veszítette a harctéren, mások azonban, részben hűbéreseik segítségével, villámgyorsan lépkedtek felfelé a katonai hierarchiában, és gazdag jutalmazásban részesültek.

II. Rudolf tisztában volt azzal, hogy az említett hadvezérek komolyan elköteleződtek a magyarországi visszafoglaló háború ügye mellett, ezt támasztja alá az a tény, hogy egységeiket a császár hosszú távon is megtartotta szolgálatában. A kitaró szolgálat valóban az elköteleződés megnyilvánulása volt, akár az őszinte Habsburg-hűség, akár a franciaországi, lotaringiai és németalföldi lehetőségek hiá-

¹³⁴ Uo. 237–277., 518–522.

¹³⁵ Uo. 626–627.

nya ösztönözte azt. A zsitvatoroki békekötés fordulópontot jelentett a birodalmi szolgálat történetében, és az előállt helyzet nyilvánvalóvá tette az egyes hadvezérek fő motivációit.

A különböző főnemesi életutak elemzése lehetővé tette, hogy meghatározzuk pontos motivációikat, vagy legalábbis azt, hogy megismerhessük és tipizálhassuk szolgálatba állásuk lehetséges ösztönző erőit. Mint látható, utóbbiak széles repertoárt öleltek fel: a hit, a hűség, a hűbéri függés, az előléptetés és a dicsőségszerzés perspektívája mind-mind indokolhatta a magyarországi hadba lépést.

Fordította: Eszik Veronika

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

BIFr. = Bibliothèque de l'Institut de France (Párizs)
Collection Godefroy, 263. és 284. kötet

BNF = Bibliothèque Nationale de France (Párizs)
Cinq Cents de Colbert 11. kötet
Ms. Fr. 3579. kötet
Ms. Fr. 7128–7129. kötet
Ms. Fr. 18076. kötet
Ms. Fr. 18989. kötet

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs)
MEA = Mainzer Erzkanzler Archiv
RA = Reichstagakten

ÖStA KA = Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Bécs)
AFA = Alte Feldakten
HKR = Hofkriegstrat

2. Kiadott források és szakirodalom

Ágoston

2003 Ágoston, Gábor: A Flexible Empire: Authority and Its Limits on the Ottoman Frontiers. In: *International Journal of Turkish Studies*, 9. (2003) 15–31.

Bagi

2001 Bagi Zoltán Péter: Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. (2001) 2–3. sz. 391–445.

2011 Bagi Zoltán Péter: *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek.* Bp., 2011.

2014–2015 Bagi, Zoltán Péter: Der junge Peter Ernst II von Mansfeld im Fünfehnjährigen Krieg. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 32. (2014–2015) 47–60.

2019 Bagi Zoltán Péter: Gilbert de Santhilier katonai szolgálata a tizenöt éves háborúban. In: *Aetas*, 34. (2019) 1. sz. 67–77.

Bardakçı

2021 Bardakçı, Özkan: *Les hommes face à la guerre. Regards croisés sur les guerres austro-ottomanes au XVIIe siècle.* [Doktori disszertáció.] Université de Lorraine, 2021.

2022 Bardakçı, Özkan: De la « Longue Guerre de Hongrie » à la « Petite guerre » de Hongrie. Philippe Emmanuel de Lorraine, duc de Mercœur, et Charles V de Lorraine, deux figures de l'« esprit de croisade » dans les confins de la Chrétienté. In: *Une piété lotharingienne. Foi publique, foi intériorisée (XIIe–XVIIIe siècles).* Éd.: Guyon, Catherine – Krumenacker, Yves – Maes, Bruno. Paris, 2022. 41–61.

Bassompierre

1870 Bassompierre, François de: *Journal de ma vie. Mémoires du maréchal de Bassompierre.* I. Paris, 1870.

Basta

1614 Basta, Giorgio: *Gouverno della Caualleria. Das ist, Bericht von Anfuhrung der leichten Pferde: dabey auch was die schweren belanget, so viel den Capitänen zuwissen vonnöhten, begriffen.* Francfort, 1614.

Benda

1983 Benda Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról (1594–1602). In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 96. (1983) 4. sz. 651–681.

1993 Benda Kálmán: *Bocskai István.* Bp., 1993.

Boltanski–Hamon

2009 Boltanski, Ariane – Hamon, Philippe: Le duc de Mercœur gouverneur de province : entre statut, Ligue et Bretagne (1589–1598). In: *Le duc de Mercœur. Les armes et les lettres (1558–1602).* Édité par Buron, Emmanuel – Méniel, Bruno. Rennes, 2009. 75–97.

Bongars

1695 Bongars, Jacques: *Lettres de Jacques Bongars resident et ambassadeur du roi Henri IV. Vers les electeurs, princes, & etats protestants d'Allemagne. En latin et en françois.* La Haye, 1695.

Bourquin

1994 Bourquin, Laurent: *Noblesse seconde et pouvoir en Champagne aux XVIe et XVIIe siècles.* Paris, 1994.

Brancucci

1982 Brancucci, Filippo: Der Breitag des Hl. Stuhles zum Krieg gegen die Türken im Jahre 1601. In: *Innsbrucker Historische Studien*, 5. (1982) 193–203.

Cernovodeanu

1968 Cernovodeanu, Paul: Le voyage de Pierre Lescalopier à travers l'Europe centrale (1574). In: *Revue roumaine d'histoire*, 7. (1968) 3. sz. 371–383.

Chaline

2007 Chaline, Olivier: Les Buquoy, d'Artois en Bohême. In: *Revue des Études Slaves*, 78. (2007) 4. sz. 431–450. DOI:10.3406/slav.2007.7105.

2009 Chaline, Olivier: Les migrants militaires francophones au service de l'Empereur (fin XVIe – moitié XIXe siècle). In: *Le rayonnement français en Europe centrale du XVIIe siècle à nos jours.* Édité par Chaline, Olivier – Dumanowski, Jarosław – Figeac, Michel. Pessac, 2009. 55–69.

2018 Chaline, Olivier: États et entrepreneurs de guerre dans l'Europe moderne. In: *Les Armées.* Sous la direction de Baechler, Jean – Boëne, Bernard. Paris, 2018. 97–106. DOI: <https://doi.org/10.3917/herm.baech.2018.02.0097>

Chartes

1877 *Chartes de la famille de Reinach, déposées aux archives du Grand-Duché de Luxembourg*. Luxembourg, 1877.

Choné

1991 Choné, Paulette: « *Comme un jardin au cœur de la chrétienté.* » *Emblèmes et pensées symboliques en Lorraine (1525–1633)*. Paris, 1991.

Constant

1996 Constant, Jean-Marie: *La Ligue*. Paris, 1996.

2004 Constant, Jean-Marie: *La noblesse en liberté, XVIe et XVIIe siècles*. Rennes, 2004.

Cuillère

1991 Cuillère, Alain: Un pamphlet autographe de Denis Lebey de Batilly (1590). In: *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 53. (1991) 1. sz. 7–32.

Czigány

2004 Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700*. Bp., 2004.

Dupront

1997 Dupront, Alphonse: *Le mythe de croisade*. Paris, 1997.

Emecen

1997 Emecen, Feridun M.: Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi. In: *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15. (1997) 265–303.

2007 Emecen, Feridun M.: Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş: Mohaç 1526. In: *Muhteşem Süleyman*. Der.: Kumrular, Özlem. İstanbul, 2007. 45–92.

Evans

1973 Evans, Robert John Weston: *Rudolf II and His World: A Study in Intellectual History, 1576–1612*. New York, 1973.

Fallenbüchl

1994 Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848. Die Obergespane Ungarns 1526–1848*. Bp., 1994.

Finkel

1988 Finkel, Caroline: *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593–1606*. Wien, 1988.

1992 Finkel, Caroline: French Mercenaries in the Habsburg–Ottoman War of 1593–1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600. In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 55. (1992) 3. sz. 451–471. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0041977X00003657>.

Foa–Gellard–Haan

2023 *Servir le prince en temps de guerre civile. Dans l'Europe des XVIe et XVIIe siècles*. Sous la direction de Foa, Jérémie – Gellard, Matthieu – Haan, Bertrand. Rennes, 2023.

François de Sales

1602 François de Sales: *Oraison funebre sur le trespas de tres-hault & tres-illustre Prince Philippe Emanuel de Lorraine duc de Mercœur & de Pentheure, pair de France, prince du S. Empire & de Martigues, &c. Lieutenant general de l'Empereur en ses armées d'Hongrie*. Paris, 1602.

Gindely

1865 Gindely, Anton: *Rudolf II und seine Zeit (1600–1612)*. I–II. Prag, 1865.

Hatvani

1859 *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból*. III. kötet. 1553–1608. Összeszedte s lemásolta Hatvani [Horváth] Mihály. Pest, 1859.

Heischmann

1925 Heischmann, Eugen: *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich*. Wien, 1925.

Hegyí

1995 Hegyí Klára: *Török berendezkedés Magyarországon*. Bp., 1995.

2007 Hegyí Klára: *A török hódoltság várai és várkatonasága*. I–III. Bp., 2007.

2018 Hegyí Klára: *The Ottoman Military Organization in Hungary. Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*. Berlin, 2018.

Hennes

1878 Hennes, Johann Heinrich: *Der Kampf um das Erzstift Köln zur Zeit der Kurfürsten Gebhard Truchsess und Ernst von Baiern*. Köln, 1878.

Horn

2002 Horn Ildikó: *Báthory András*. Bp., 2002.

Jankowski

2005 Jankowski, Günter: *Mansfeld. Gebiet – Geschlecht – Geschichte. Zur Familiengeschichte der Grafen von Mansfeld*. Trier, 2005.

Kaiser

1999 Kaiser, Michael: *Politik und Kriegführung. Maximilian von Bayern, Tilly und die Katholische Liga im Dreißigjährigen Krieg*. Münster, 1999.

Kelenik

1990 Kelenik József: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári–királyi hadsereg valós katonai értékéről. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 1. sz. 85–95.

Kruppa

2009 Kruppa Tamás: *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II. (1595–1613)*. Bp.–Róma–Szeged, 2009.

Krüssmann

2010 Krüssmann, Walter: *Ernst von Mansfeld (1580–1626). Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*. Berlin, 2010.

Le Gall–Rougé

2014 Le Gall, Julien – Rougé, Lionel: Oser les entre-deux! In: *Carnets de Géographes*, 7. (2014) 1–22. DOI: <https://doi.org/10.4000/cdg.496>.

Le Roux

2009 Le Roux, Nicolas: Un Prince « obligé de droit divin ». Les engagements du duc de Mercœur sous le règne d'Henri III. In: *Le duc de Mercœur. Les armes et les lettres (1558–1602)*. Édité par Buron, Emmanuel – Méniel, Bruno. Rennes, 2009. 27–74.

Martens

2007 Martens, Pieter: Pierre-Ernest de Mansfeld (1517–1604). Chronologie. In: *Un prince de la Renaissance, Pierre-Ernest de Mansfeld (1517–1604)*. Vol. II. *Essais et catalogue*. Ed.: Mousset, Jean-Luc – De Jonge, Krista. Luxembourg, 2007. 21–28.

Massarette

1930 Massarette, Joseph: *La vie martiale et fastueuse de Pierre-Ernest de Mansfeld (1517–1604)*. I–II. Paris, 1930.

Masson

2017 Masson, Rémi: *Défendre le roi. La Maison militaire au XVIIe siècle*. Seyssel, 2017.

Matthieu

1631 Matthieu, Pierre: *Histoire de Henry IV, Roy de France et de Navarre, et des choses les plus memorables advenues aux autres Estats pendant son regne*. Paris, 1631.

Meurer

1600 Meurer, Theodor: *Theodori Meurers relationis historicae continuatio, oder warhafftige Beschreibung aller fñmemen und gedenckwürdigen Historien*. Francfort, 1600.

Montreux

1608 Montreux, Nicolas de: *Histoire générale des troubles de Hongrie et de Transylvanie, contenant la pitoyable perte et ruyn de ces royaumes & des guerres*. Paris, 1608.

Motta

2012 Motta, Anne: *Noblesse et pouvoir princier dans la Lorraine ducale (vers 1620–1737)*. [Doktori disszertáció. Université du Maine.] Le Mans, 2012.

Nicklas

2015 Nicklas, Thomas: Le cardinal de Lorraine, les princes du Saint-Empire et la cour impériale. Les choix politiques de l'entre-deux. In: *Un prélat français de la Renaissance. Le cardinal de Lorraine entre Reims et l'Europe*. Dir.: Balsamo, Jean – Nicklas, Thomas – Restif, Bruno. Genève, 2015. 245–259.

Niederkorn

1993 Niederkorn, Jan Paul: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II (1593–1606)*. Wien, 1993.

Niemann

1834 Niemann, Ludwig Ferdinand: *Geschichte der Grafen von Mansfeld*. Aschersleben, 1834.

Pacault

1999 Pacault, Antoine: Grands seigneurs de cour et gentilshommes provinciaux en Bretagne entre 1550 et 1650. In: *Noblesses de Bretagne du Moyen Âge à nos jours*. Édité par Kerhervé, Jean. Rennes, 1999. 151–181.

Pálffy

1995 Pálffy Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. (1995) 1. sz. 118–185.

2000 Pálffy, Géza: The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century). In: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of the Ottoman Conques*. Eds.: Dávid, Géza – Fodor, Pál. Leiden, 2000. 3–69.

2003 Pálffy, Géza: Der Preis für die Verteidigung der Habsburgermonarchie in Mitteleuropa. Die Kosten der Türkenabwehr in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Hrsg. v. Edelmayer, Friedrich – Lanzinner, Maximilian – Rauscher, Peter. Wien, 2003. 20–44.

2009 Pálffy, Géza: *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*. New York, 2009.

Papp

2003 Papp, Sándor: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung.* Wien, 2003.

Parrott

2001 Parrott, David: *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624–1642.* Cambridge, 2001.

Poumarède

2004 Poumarède, Géraud: *Pour en finir avec la croisade. Mythes et réalités de la lutte contre les Turcs aux XVIe et XVIIe siècles.* Paris, 2004.

Rambervillers

1617 Rambervillers, Alphonse de: *Les Dévots élancements du poète chrétien.* Paris, 1617.

Rauscher

2015 Peter Rauscher: *Systèmes fiscaux, dettes et emprunts. Le cas de la monarchie des Habsbourg (XVIe–XVIIIe siècle).* In: *Ressources publiques et construction étatique en Europe (XIIIe–XVIIIe siècle).* Éd.: Béguin, Katia. Paris, 2015. 81–100.

Rill

1984 Rill, Bernd: *Tilly. Feldherr für Kaiser und Reich.* München, 1984.

Sahin-Tóth

1994 Sahin-Tóth, Péter: À propos d'un article de C. Finkel: Quelques notations supplémentaires concernant les mercenaires de Pápa. In: *Turcica*, 26. (1994) 249–260.

1997 Sahin-Tóth, Péter: *La France et les Français face la « Longue guerre » de Hongrie (1591–1606).* [Doktori disszertáció. Université François Rabelais de Tours.] Bp.–Tours, 1997.

2004 Sahin-Tóth Péter: Lotaringia és a tizenöt éves háború. In: *Századok*, 138. (2004) 3. sz. 1149–1188.

2006 Sahin-Tóth Péter: Hítségő hitetlenek. Francia–vallón katonák lázadása Pápa várának ostrománál (1600). In: *Ad astra. Sahin-Tóth Péter tanulmányai. Études de Péter Sahin-Tóth.* Szerk.: Oborni Teréz. Bp., 2006. 299–364.

Schannat

1707 Schannat, Jean-Frédéric: *Histoire du Comte de Mansfeld, Seigneur de Heldringen etc. Prince du S-Empire, Chevalier de la Toison d'Or, Maréchal des Armées du Roi, Gouverneur et Capitaine General de la Ville et Province de Luxembourg et Comté de Chiny.* Luxembourg, 1707.

Sparnagelli

1605 Sparnagelli, Salomon: *Eques aurei velleris, ad vitam et res praeclare gestas Petrie Ernesti Principis et Comitissae Mansfeldiae etc.* Luxembourg, 1605.

B. Szabó-Tóth

2009 B. Szabó, János – Tóth, Ferenc: *Mohács (1526). Soliman le Magnifique prend pied en Europe centrale.* Paris, 2009.

Thou

1737 Thou, Jacques-Auguste de: *Histoire universelle de Jacques Auguste de Thou depuis 1543 jusque'en 1607.* Vol. 8., livres LXVII–LXXVI. 1578–1582. Londres [Paris], 1737.

Tóth

2000 Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború.* Szeged, 2000.

Újváry

1984 Újváry Zsuzsanna: *„Nagy két császár birodalmi között.” A hosszú háborútól Bethlen Gábor haláláig.* Bp., 1984. (Magyar História.)

Veress

1914 Veress Endre: *Basta György hadvezér 1603-iki főjelentése és erdélyi kancelláriájának formula-könyve*. Bp., 1914.

Wilson

2009 Wilson, Peter Hamish: *Europe's Tragedy. A History of Thirty Years War*. London, 2009.

ÖZKAN BARDAKÇI

LOYALTY, CLIENTELISM AND INDIVIDUAL AMBITION

A TYPOLOGY OF NOBLE MOBILITY IN THE LONG TURKISH WAR

This article looks at the personal and collective careers of European captains in the service of Emperor Rudolph II during the Hungarian War. Various nobles – French, from Lorraine, Wallonia and Italy – were selected because they entered the service of the Habsburgs during this war. The aim is to understand their interests and career strategy between their homeland and the Holy Roman Empire; secondly, to clarify the ‘Hungarian’ policy of the sovereign who, by employing these men whose loyalty was not necessarily guaranteed for all, sought to bolster his power in the Hungarian swamps through their presence and their interventions.

CONTENTS

Noble Emigrations in Europe in the Early Modern History (Ferenc Tóth)	331
---	-----

Studies

Zsuzsanna Hámori Nagy: Three “Sarmatian Odysseus”: The Łaski Brothers in the Service of European Rulers	335
---	-----

Özkan Bardakçı: Loyalty, Clientelism and Individual Ambition: A Typology of Noble Mobility in the Long Turkish War	369
--	-----

Tibor Monostori: The Story of an Orphan Child from Hungary Becoming a Bodyguard Officer and Estate-Owner in the Spanish Low Countries: The Career of Márton Somogyi, 1594–1631	399
--	-----

Kálmán Mészáros: “A Young Man of Proven Loyalty and Secrecy”: János Ilosvay, the Prince’s Armor Bearer and Companion in Exile	411
---	-----

Géza Szász: Emigrate, Travel, Assert Yourself: Speeches of French Noble Emigrants in the 18 th Century	431
---	-----

Eyewitness

László Takács: An Irish Nobleman’s Account of Fighting the Turks in 1683: Letters of Francis Taaffe	447
---	-----

Book Reviews

Kálmán Thaly’s Famous Work in French (Jean-Charles Daumy)	467
---	-----

The Migration of Nobility and Ideas in Europe in the 17 th –19 th Centuries (Clément Monseigne)	470
---	-----

The History of Portugal and Brazil in the Light of the “Atlantis Dream” (Viktória Semsey)	473
---	-----

Damage and Victims: The Cost of Gabriele D’Annunzio’s Enterprise in Fiume (Ágnes Ordasi)	477
--	-----

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET